PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

LEKSIKOLOGIYANI O'QITISHNING MAQSADI, VAZIFALARI, TAMOYILLARI

Saidmurodova Ruxshona Odil qizi
Mamatova Nilufar Nuriddin qizi
CHDPU O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi
3-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: **Shahnoza Muxtarova**
saidmurodovar89@gmail.com
mamatovanilufar19@gmail.com
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20278803

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada leksikologiyani o'qitishning asosiy maqsadi, vazifalari hamda tamoyillari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Unda o'quvchilarda so'z boyligini oshirish, til birliklarining mazmun-mohiyatini anglash, nutq madaniyatini rivojlantirish kabi ustuvor maqsadlar yoritilgan. Shuningdek, leksikologiyani o'qitish jarayonida bajarilishi lozim bo'lgan asosiy vazifalar — lug'aviy birliklarni to'g'ri qo'llashga o'rgatish, so'zlarning ma'no nozikliklarini farqlash, faol va passiv lug'atni kengaytirish masalalari tahlil etilgan. Maqolada tizimlilik, izchillik, ongli o'zlashtirish, kommunikativlik va amaliy yo'naltirilganlik kabi muhim didaktik tamoyillarning ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari leksikologiyani samarali o'qitish orqali o'quvchilarning til kompetensiyasini oshirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.
Kalit so'zlar: leksikologiya, lekseka, so'z, lug'at, maqsad, vazifa, tamoyil.

ANNOTATION. This article analyzes the main goals, objectives, and principles of teaching lexicology from both theoretical and practical perspectives. It highlights key aims such as enriching students' vocabulary, developing an understanding of the essence of lexical units, and improving speech culture. Furthermore, the article examines essential tasks in the process of teaching lexicology, including teaching the correct use of lexical units, distinguishing subtle differences in word meanings, and expanding active and passive vocabulary. The importance of key didactic principles—such as systematicity, consistency, conscious learning, communicative approach, and practical orientation—is also substantiated. The findings of the study are significant in that effective teaching of lexicology contributes to enhancing students' linguistic competence.
Keywords: lexicology, lexeca, word, dictionary, goal, task, principle.

Leksikologiyani o‘qitishning asosiy maqsadi o‘quvchilarda tilning lug‘aviy tarkibi haqida tizimli bilim hosil qilish, so‘zlarning ma’no xususiyatlarini chuqur anglash hamda ularni nutqda to‘g‘ri, o‘rinli va samarali qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Bu jarayon o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish, ularning og‘zaki va yozma nutqini boyitish, fikrni aniq va ravon ifodalash malakasini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, leksikologiyani o‘qitish o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytirish, faol lug‘atini oshirish, passiv lug‘atni faollashtirish orqali ularning kommunikativ imkoniyatlarini rivojlantirishni nazarda tutadi. So‘zlarning ko‘p ma’noliligi, sinonim, antonim, omonim va paronim kabi hodisalarni anglash orqali o‘quvchilarda til hodisalariga nisbatan ongli munosabat shakllanadi. Bundan tashqari, leksikologiyani o‘qitish tilning uslubiy imkoniyatlarini o‘zlashtirishga yordam beradi. O‘quvchilar turli nutqiy vaziyatlarda mos so‘z tanlash, nutqning ta’sirchanligini oshirish, fikrni ifodalashda rang-barang leksik vositalardan foydalanish ko‘nikmalarini egallaydi. Bu esa ularning nutq madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Leksikologiyani o‘qitish jarayonida bir qator muhim vazifalar amalga oshiriladi. Ushbu vazifalar ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi. Ta’limiy vazifalar o‘quvchilarga leksik birliklar haqida nazariy bilim berishni o‘z ichiga oladi. Jumladan, so‘z va uning ma’nosi, leksik ma’no turlari, ko‘p ma’nolilik, sinonimiya, antonimiya, omonimiya, paronimiya kabi hodisalar o‘rganiladi. Shuningdek, o‘quvchilarga so‘zlarning kelib chiqishi, qo‘llanish doirasi, uslubiy xususiyatlari haqida ham ma’lumot beriladi. Bu bilimlar o‘quvchilarning til haqidagi ilmiy tasavvurini kengaytiradi. Amaliy vazifalar o‘quvchilarda olingan bilimlarni nutq jarayonida qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratiladi. O‘quvchilar so‘zlarni o‘rinli tanlash, ularni to‘g‘ri qo‘llash, sinonimlardan foydalanib nutqni boyitish, antonimlar yordamida qarama-qarshi ma’nolarni ifodalash, omonimlarni farqlash kabi ko‘nikmalarni egallaydi. Bu jarayonda mashqlar, matn ustida ishlash, lug‘at bilan ishlash muhim o‘rin tutadi. Tarbiyaviy vazifalar orqali o‘quvchilarda tilga hurmat, milliy qadriyatlarga e’tibor, nutq madaniyatiga rioya qilish kabi sifatlar shakllantiriladi. Leksikologiyani o‘rganish davomida o‘quvchilar badiiy matnlar orqali estetik didni rivojlantiradi, so‘zning badiiy imkoniyatlarini his etadi. Rivojlantiruvchi vazifalar o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. So‘z ma’nolarini farqlash, ularning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlash, kontekstga mos so‘z tanlash kabi faoliyatlar o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi.

Leksikologiyani samarali o‘qitish ma’lum didaktik tamoyillarga asoslanadi. Ushbu tamoyillar o‘quv jarayonining mazmuni, shakli va metodlarini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Ilmiylik tamoyili leksikologiyani o‘qitishda beriladigan bilimlarning ilmiy asoslangan bo‘lishini talab etadi. O‘quvchilarga beriladigan ma’lumotlar zamonaviy tilshunoslik yutuqlariga asoslanishi, tushunchalar aniq va to‘g‘ri izohlanishi zarur. Tizimlilik va izchillik tamoyili bilimlarni bosqichma-bosqich, oddiydan murakkabga qarab o‘rgatishni nazarda tutadi. Leksikologik tushunchalar o‘zaro bog‘liq holda, mantiqiy ketma-ketlikda berilishi o‘quvchilarning ularni oson o‘zlashtirishiga yordam beradi. Onglilik va faollik tamoyili o‘quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlashga qaratiladi. O‘quvchilar faqat tayyor bilimni qabul qilmasdan, balki mustaqil fikrlashi, tahlil qilishi, xulosa chiqarishi lozim. Ko‘rgazmalilik tamoyili leksik hodisalarni turli vositalar yordamida tushuntirishni ko‘zda tutadi. Jadval, sxema, misollar, matnlar orqali so‘z ma’nolarini tushuntirish o‘quvchilarning bilimni yaxshiroq o‘zlashtirishiga yordam beradi. Nazariya va amaliyot birligi tamoyili olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llashni talab etadi. Har bir nazariy tushuncha amaliy mashqlar bilan mustahkamlanishi zarur. Individuallashtirish tamoyili har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. O‘quvchilarning bilim darajasi, qiziqishi va qobiliyatiga mos topshiriqlar berish ta’lim samaradorligini oshiradi. Nutqiy yo‘naltirilganlik tamoyili leksikologiyani o‘qitishda asosiy e’tiborni nutqni rivojlantirishga qaratadi. Barcha mashqlar o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini boyitishga xizmat qilishi lozim.

Leksikologiyani o‘qitishda qo‘llaniladigan metodlar o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, bilim darajasi hamda o‘rganilayotgan mavzuning murakkabligiga qarab tanlanadi. Mazkur metodlar nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi. Tushuntirish metodi leksikologik tushunchalarni izohlashda muhim o‘rin tutadi. Bu metod orqali o‘qituvchi so‘zning ma’nosi, leksik hodisalar, ularning turlari haqida aniq va tizimli ma’lumot beradi. Tushuntirish jarayonida misollar keltirish, ularni tahlil qilish o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Suhbat metodi o‘quvchilarni faol fikrlashga undaydi. Savol-javob asosida olib boriladigan bu metod orqali o‘quvchilar o‘z fikrini erkin bayon etadi, o‘rganilgan bilimlarni mustahkamlaydi. Ayniqsa, sinonim va antonimlarni aniqlash, so‘z ma’nolarini taqqoslash jarayonida bu metod samarali hisoblanadi. Amaliy mashqlar metodi leksikologiyani o‘qitishda eng muhim metodlardan biridir. Mashqlar orqali o‘quvchilar so‘zlarni to‘g‘ri qo‘llash, ularning ma’nolarini farqlash, nutqda o‘rinli ishlatish ko‘nikmalarini egallaydi. Lug‘at bilan ishlash, gap tuzish, matn tahlili kabi mashqlar bu jarayonning asosini tashkil etadi. Tahlil metodi o‘quvchilarning

mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi. Bu metod orqali so‘zlarning ma’nosi, ularning o‘zaro munosabati, kontekstdagi o‘rni o‘rganiladi. Masalan, bir so‘zning turli matnlarda qanday ma’noda qo‘llanganini aniqlash o‘quvchilarda chuqur tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantiradi. Taqqoslash metodi leksik hodisalarni o‘zaro solishtirish orqali o‘rganishga yordam beradi. Sinonim va antonimlarni, omonim va paronimlarni farqlashda bu metod juda samarali hisoblanadi. Taqqoslash orqali o‘quvchilar o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlaydi. Mustaqil ish metodi o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Bu metod orqali o‘quvchilar berilgan topshiriqlarni mustaqil bajaradi, yangi so‘zlarni o‘rganadi, ularni nutqda qo‘llashga harakat qiladi. Bu esa ularning lug‘at boyligini oshirishga xizmat qiladi.

Interfaol metodlar (klaster, aqliy hujum, “BBB”, insert usuli va boshqalar) o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi. Bu metodlar orqali o‘quvchilar guruhlarda ishlaydi, o‘z fikrlarini baham ko‘radi, yangi g‘oyalarni ilgari suradi. Natijada dars samaradorligi ortadi.

Leksikologiyani samarali o‘qitishda turli didaktik vositalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ular o‘quvchilarning bilimni oson va mustahkam o‘zlashtirishiga yordam beradi. Darslik va o‘quv qo‘llanmalar asosiy manba hisoblanadi. Ularda leksikologiyaga oid nazariy ma’lumotlar va mashqlar berilgan bo‘lib, o‘quvchilarning bilimini mustahkamlashga xizmat qiladi. Lug‘atlar bilan ishlash leksikologiyani o‘rganishda alohida ahamiyatga ega. Izohli lug‘at, sinonimlar lug‘ati, antonimlar lug‘ati kabi manbalar o‘quvchilarning so‘z boyligini oshiradi va ularni mustaqil ishlashga o‘rgatadi. Ko‘rgazmali vositalar — jadval, sxema, diagrammalar leksik hodisalarni tushuntirishni osonlashtiradi. Masalan, sinonimlar qatori yoki antonimlar jadvali orqali mavzuni vizual tarzda tushuntirish mumkin. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ham zamonaviy ta’limda muhim o‘rin tutadi. Elektron lug‘atlar, prezentatsiyalar, multimedia vositalari o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi va darsni interfaol qiladi.

Leksikologiyani o‘qitish jarayonida ayrim muammolar ham uchrab turadi. Ulardan biri o‘quvchilarning so‘z boyligining yetarli darajada emasligi hisoblanadi. Bu muammoni hal etish uchun muntazam ravishda yangi so‘zlarni o‘rgatish, ularni nutqda qo‘llashga undash zarur.

Yana bir muammo — o‘quvchilarning so‘z ma’nolarini yuzaki tushunishidir. Buni bartaraf etish uchun so‘zlarni turli kontekstlarda qo‘llash, matnlar bilan ishlash, tahlil qilish metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. ”O’zbek tilini o’qitish metodikasi” Yuldasheva D, “Durdona” nashriyoti, Buxoro-2021.
2. “Ona tilini o’qitish metodikasi” A.G’ulomov, M. Qodirov, Toshkent-2012.
3. ”Hozirgi o’zbek adabiy tili” Ra’no Sayfullayeva Toshkent-2020